

РОЗВИТОК ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА «СТАТЕВІ» ЗЛОЧИНИ НА ТЕРИТОРІЇ НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (XVII – XIX СТОЛІТТЯ)

Актуальність теми. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи становлять собою значну суспільну небезпеку, характеризуються виключною аморальністю та цинічністю дій винних, грубо принижують гідність потерпілої від злочину особи, заподіюють їй глибоку психічну травму, можуть завдати серйозної шкоди її здоров'ю. Необхідною умовою з'ясування сучасного стану законодавства про відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи і його подальших перспектив розвитку є дослідження історико-правових аспектів правового регулювання зазначеної частини законодавства. Використання цієї історичної спадщини є важливим джерелом побудови системи законодавства про відповідальність за «статеві злочини».

Метою роботи є дослідження розвитку кримінальної відповідальності за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи на території Наддніпрянської України (XVII-XIX ст.)

Стан наукової розробки проблеми. У вітчизняній юридичній науці висвітленню окремих аспектів історичного розвитку законодавства про відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи присвячені праці таких науковців, як: Ю. Титов, С. Маслак, Д. Москаль, О. Холод, О. Чистяков, В. Гончаренко тощо. Наукові розробки цих вчених лягли в основу нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Після ліквідації Гетьманщини українські землі були перетворені на російську провінцію, на яку поширювався загальноросійський адміністративно-територіальний устрій та російські закони, в тому числі кримінальні. Це був час дії Соборного Уложення 1649 року, яке статтею 30 глави 7 регулювало

притягнення до кримінальної відповідальності військовослужбовців за вчинення зґвалтування щодо населення: «А буде хто ратні люди, їдучи на государеву службу, або з государеві служби за будинком, учнут ставитися за селом і по селах під дворех, або в гумнах для крадіжки і стануть женському підлозі насильство чинити і за насильство жіночої статі стратити смертю» [4].

Пізніше, а саме з 1715 року, Петро I затверджує Артикул військовий, що став одним з основних документів, покладених в основу реформ юридичної системи Російської Імперії, норми якого поширювалися на українські землі, що були в її складі. Зазначений документ систематизував кримінально-правову регламентацію відповідальності не тільки за зґвалтування, а й за інші дії сексуального характеру, неспівставні з панівними в суспільстві того періоду моральними уявленнями. Так, у зазначеному документі глава XX «Про содомський гріх, насильство і блуд» містились норми про відповідальності за зґвалтування, скотолозтво, мужолозтво, двошлюбність, кровозмішення.

Необхідно відзначити, що сутність і зміст права взагалі і, зокрема, норм про статеві злочини в аналізованій період визначалося значною мірою релігійними постулатами [5, 398] (подібно сучасному мусульманському праву), що цілком логічно пояснює як діяла правова регламентація відповідальності за гріховні діяння, які визнаються в якості таких релігійними канонами. При цьому позитивним кроком в регламентації відповідальності за статеві злочини стало виключення з числа їх складоутворюючих ознак обстановки, часу і місця їх вчинення: «... якщо хтось жіночу стать (...) з ворожої або дружній землі ізнасілствует (...), тому голову відсікти ...» [6, 6]. Також не мали кваліфікаційного значення і моральні характеристики особистості потерпілої: «Бо насильство є насильство, чи над блудницею чи над чесною жінкою, і слід судді не так на особу, а й на справу і саме обставини дивитися ...» [2, 34]. Подібний підхід характеризує початок формування сучасного розуміння статевої свободи особи, як зведеного в ранг об'єкта кримінально-правової охорони, права будь-якої людини незалежно від яких би то не було соціально-демографічних ознак.

«Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року мав вже цілий розділ «Про страту і покарання прелюбодіїв, блудників, насильників жінок і дівчат, а також мужеложників і

скотоложників», що передбачав норми про відповідальність за статеві злочини.

Проект кримінального Уложення 1767 року, яке щоправда так і не набуло чинності, розділяв всі злочини на чотири категорії, однією з яких були злочини проти моралі. До них належали такі суспільно-небезпечні діяння: блудодійство, розбещення дівчат, перелюбодійство, содомство й інші схожі протиприродні гріхи, багатоженство та лихоїмство. Покараннями за ці діяння були висилка, грошовий штраф та відлучення від суспільства [1, 25-26].

Спеціальна глава «Про злочини проти суспільної моральності» була виділена в Уложенні про покарання кримінальні і виправні 1845 року. У цій главі було передбачено відповідальність за мужолозтво без насильства (стаття 995) і з насильством чи з малолітнім або недоумкуватим (стаття 996), згвалтування (стаття 1524), скотолозтво (стаття 997), церковному покаянню підлягали громадяни за незаконне співжиття без укладення шлюбу за взаємною згодою (стаття 994) [7, 59]. Також Уложення містило спеціальний розділ «Про злочини проти честі і цнотливості жінок». У цьому розділі передбачалися норми, що дозволяли диференціювати відповідальність в залежності від характеристик віку потерпілої: передбачалися самостійні норми про відповідальність за «Розтління дівиці, що не досягла чотирнадцятирічного віку», а також за «Згвалтування особи жіночої статі, що має більше чотирнадцяти років від роду» [2, 35]. Очевидно, що наведений приклад диференціації відповідальності характеризував визнання на законодавчому рівні існування і необхідності кримінально-правової охорони самостійного об'єкту злочину, що визначається сучасним правом як статева недоторканість особи.

Варто відмітити, що одним із кваліфікованих видів розтління була залежність потерпілої від винного, а відповідальність і караність згвалтування знаходилася в залежності від відносин підлеглості, службової залежності потерпілої від винного (що в сучасному кримінальному праві винесено за рамки згвалтування). Такі ознаки, як побої або катування, використання безпорадного стану («стану безпам'ятства або неприродного сну»), поєднання згвалтування з насильством небезпечним для життя потерпілої, з викраденням потерпілої, а також смерть потерпілої, що наступила в

результаті зґвалтування, утворювали кваліфіковані види зґвалтування.

Самостійну кримінально-правову регламентацію отримали й інші діяння, що визнавалися злочинними і виражалися в особливих видах сексуальних відносин (мужолозтво і скотолозтво), а також звідництво малолітніх або неповнолітніх з боку їх опікуна, вчителя або батьків, дружин їхніми чоловіками, співжиття неодруженого з незаміжньою [2, 35].

У цей період простежується певна лібералізація законодавства у ставленні до винних, зокрема, дещо м'якшими стають покарання за злочини у сфері статевої свободи та статевої недоторканості особи, наприклад перестає застосовуватись смертна кара як покарання [7, 418].

Отже, аналіз розвитку законодавства про відповідальність за злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи на території Наддніпрянської України у період з XVII по XIX століття дозволяє стверджувати, що у цей час відбувається: 1) диференціація кримінальної відповідальності, адже активно з'являлися (виокремлювалися) нові види злочинних діянь; 2) стабілізація санкцій та лібералізація відповідальності. Варто зауважити, що досліджувані злочини відрізнялися між собою за низкою ознак (наприклад, за об'єктом та суб'єктом), але не зважаючи на це, всі посягання на статево свободу та статево недоторканість мали (й мають) однакову правову природу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вопросы истории уголовного права и уголовной политики / за ред. Ю. Титова. – М. : ВЮЗИ, 1986. – 158 с.
2. Маслак С. История становления и развития отечественного уголовного законодательства об ответственности за преступления против половой неприкосновенности и половой свободы личности [Электронный ресурс] / С. Маслак // Вестник Краснодарского университета МВД России. – С. 33-41. –
3. Москаль Д.П. Кримінально-правова характеристика зґвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом: авто- реф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 / Д.П. Москаль. – К.: Київський національний університет внутрішніх справ, 2009. – 20 с.

4. Соборне уложення 1649 року царя Олексія Михайловича / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bibliograph.com.ua/sobornoe-ulozhenie-1649/8.htm>

5. Холод О. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості : історичний аспект [Електронний ресурс] / О. Холод // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2010. – Вип. 51. – С. 396-401. – Режим доступу до ресурсу : http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/LVIV/visnyk_51.pdf

6. Хрестоматія по истории государства и права СССР. Дооктябрьский период [Электронный ресурс] / под ред. Ю. Титова, О. Чистякова. – М., 1990. – Режим доступа к ресурсу: <http://www.booksite.ru/localtxt/hre/sto/mat/>

7. Хрестоматія з історії держави та права України. З найдавніших часів до початку ХХ ст. : навч. посібник для юрид. вищих навч. закладів і факультетів : У 2 т. / За ред. В. Гончаренка. – К. : ІнЮре, 1997. – Т. I. – 420 с.

Науковий керівник:

к.ю.н., доцент кафедри державно-правових дисциплін
О.С. Парамонова